

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА В КОНТЕКСТІ РІШЕНЬ «КРУГЛОГО СТОЛУ»

Білостоцький С.М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
давньої історії України та архівознавства
історичного факультету Львівського національного
університету імені Івана Франка*

Процес трансформації (транзиту) від авторитарного режиму до демократії – процес встановлення основ демократичного політичного ладу, який віддзеркалює виключно політичний аспект змін [1, s.374.].

Характеризується такими рисами, як співіснування інституційних елементів авторитаризму і демократії, непевністю результату [1, s. 374]. Як правило, складається з двох етапів: демократичної трансформації (переміщення, заміщення) та консолідації демократії [2, s.8.].

Тривалість етапів та політичних змін, що відбуваються, багато в чому залежать від характеру комуністичного режиму.

1. Реформування політичної системи Польської Народної Республіки в напрямку демократії розпочалося з діалогу між діючою комуністичною владою та опозицією, яку представляли «Солідарність» та інші громадські організації. Результатом порозуміння були засідання та рішення «Круглого столу» (06.02.1989-05.04.1989). Ідеологічно протилежні політичні сили об'єдналися навколо спільної мети: «незалежної, суверенної, яка мала б рівні права в союзах, демократичної і економічно сильної Польщі». Її досягнення мало здійснюватися, в тому числі, шляхом реформування судової влади. Дискусія між провладною і опозиційними групами тривала щодо членства суддів у політичних партіях під час виконання службових повноважень, ролі та місця прокуратури в системі органів державної влади, скасування смертної кари, внесення змін до кримінального, кримінально-процесуального та кодексу про правопорушення.

Комісія ствердила, що фундаментальним підґрунтям для забезпечення прав і свобод громадян, належного функціонування демократичної держави є незалежні суди та самостійні судді.

2. Першим кроком реалізації домовленостей «Круглого столу» було внесення змін до Конституції, у квітні 1989 р., яким запроваджено двопалатний парламент, посаду Президента, Національну Раду Судівництва [7].

У питаннях діяльності судів проведено радикальні реформи: запроваджено принципи незалежності судів, самостійності і неусувальності (незмінності) суддів, зліквідовано каденційність суддів Найвищого Суду, визначено повноваження органів правосуддя, обов'язкові умови пов'язані з призначенням суддів [3, s. 59].

3. Наступним кроком на шляху структурних реформ була ліквідація Державного господарського арбітражу та створення 19 господарських відділів (господарських судів) у воєводських та 11 відділів – у районних судах загальної юрисдикції [5; 8], створення апеляційних судів [6, 9].

4. З метою відновлення відновлення довіри до судів та забезпечення їх незалежності законодавчо змінено механізми та звільнення суддів.

По-перше, зліквідовано інститут поруки («*rekojma*») належного виконання обов'язків судді ПНР [4];

по-друге, суддею апеляційного суду могла бути призначена особа з п'ятирічним стажем роботи на посаді судді [9];

по-третє, професори та габілітовані доктори правових наук, які працювали в польських вищих навчальних закладів, Академії наук Польщі, науково-дослідних чи інших наукових інститутах, отримали право працювати суддями за сумісництвом в загальних, Найвищому та Вищому адміністративному судах [9];

по-четверте, Міністр справедливості втратив право звільняти суддів, а Президент набув право відкликати суддів з посади за поданням Національної Ради Судівництва;

по-п'яте, судді, які звільнилися з посади за власним бажанням, отримали право повернутись на рівнозначну посаду, за умови відсутності інших правових перешкод.

Наданням професорам та габілітованим докторам права можливості працювати за сумісництвом на посадах суддів вирішувалося одночасно кілька важливих питань: заповнювалися існуючі вакансії, піднімався рівень довіри до судів з боку громадськості з огляду на те, що більшість з них не

були суддями через власні політичні переконання, підвищилася якість судових рішень, викладачі отримали додаткову можливість заробітку.

Положення про право повернення на посади, надало можливість суддям, які з політичних чи інших переконань звільнилися, повернутися назад.

5. Питання суддівського самоврядування було одним з найбільш актуальних. Органи суддівського самоврядування отримали право подавати Національній Раді Судівництва кандидатів на посади суддів; обирати делегатів на зібрання представників загальних зборів суддів; обирати кандидатів на посади голів і заступників воєводських судів та надання згоди на їх звільнення. Аналогічно колегіальні органи діяли в апеляційних судах.

У 1990 р. з метою зміцнення суддівського самоврядування було створено громадську суддівську організацію Об'єднання працюючих суддів «Justitia» (*Stowarzyszenie Sędziów Orzekających «Iustitia»*). Згідно зі статутом (в редакції 1998 року) основними завданнями об'єднання були: впровадження принципів демократичної правової держави, посилення незалежності судів і самостійності суддів та турбота про авторитет, репрезентація професійних і соціальних інтересів суддівського середовища, вживання заходів для повної реалізації прав і свобод громадян, співпраця з національними та міжнародними організаціями правників. На даний час 30 % діючих суддів є його членами.

6. Обов'язок зі забезпечення незалежності судів та самостійності суддів було покладено на Національну Руду Судівництва (НРС). Так, у рішеннях Круглого столу 1989 р. зазначалося: «Національна Рада Судівництва здійснюватиме контроль за незалежністю судів, складатиметься в більшості зі суддів, делегованих загальними Зборами Найвищого Суду, Вищого Адміністративного суду і загальних судів. НРС представлятиме Президентові кандидатів на посади суддів, надаватиме рекомендації про призначення на посаду судді Найвищого суду одного з двох кандидатів, визначених загальними зборами з округу, в якому постала потреба призначення судді».

Згідно з законом до повноважень НРС було віднесено: 1) розгляд кандидатур на заняття посади судді в Найвищому Суді, Вищому

Адміністративному суді, загальних і військових судах та внесення подань Президентові Польської Народної Республіки на їх призначення; 2) розгляд заяв і прийняття рішень з питань переведення суддів на іншу посаду з врахуванням їх статусу; 3) визначення загальної кількості членів Дисциплінарного суду та Вищого Дисциплінарного Суду, встановлення загальної кількості членів дисциплінарних судів, що обиратимуться загальними зборами суддів Найвищого Суду, Вищого адміністративного Суду, загальними зборами суддів воєводських судів; 4) надання згоди на продовження зайняття посади судді особою, якій виповнилося 65 років; 5) висловлювання позиції про засади професійної суддівської етики; 6) заслуховування інформації Першого Голови Найвищого Суду, Міністра Справедливості, Голови Вищого Адміністративного суду і керівника Вищого дисциплінарного суду про діяльність судів та формування пропозицій щодо стану суддівських кадрів; 7) викладення пропозицій, пов'язаних зі зміною судоустрою, та з інших питань пов'язаних із засадами функціонування судів; 8) проведення аналізу проектів правових актів, пов'язаних зі судочинством; 9) висловлення думки щодо програми навчання кандидатів на посаду судді (аплікантів), обсягів, способів складання суддівських екзаменів та встановлення їх результатів, визначення критеріїв оцінки роботи асесорів суду; 10) висловлення думки щодо питань внесених для обговорення Радою від Президента, інших органів державної влади чи загальних зборів суддів, пов'язаних зі суддями чи судами.

Названим Законом було визначено склад НРС в кількості 24 осіб, з яких: 16 судді (Перший Голова Найвищого суду, Голова Найвищого суду, який керував військовою палатою та 2 судді Найвищого суду; Голова Вищого Адміністративного суду, суддя Вищого адміністративного суду; 9 суддів загальних судів, суддя військового суду), 6 осіб – представників від парламенту (4 послы, 2 сенатори), одна особа від Президента та Міністр Справедливості (за посадою). Таким чином, дві третини складу НРС склали судді.

Висновки. Реформування політичної системи Польської Народної Республіки в напрямку демократії – результат діалогу та компромісів між діючою комуністичною владою та опозицією.

Ефективність реформ – наслідок чіткої стратегії та етапів реформ, викладених у рішеннях «Круглого столу».

Першочергові реформи носили інституційно-доктринальний та організаційний характер: запроваджено Національну Раду Судівництва, ліквідовано Державний господарський арбітраж, запроваджено апеляційні суди, розширено суддівське самоврядування, змінено принципи і порядок обрання суддів на посади, зменшено вплив виконавчої влади на суддів.

1. Антошевський Анджей. Перехід до демократії: аналіз випадку Польщі (Antoszewski Andryej. Przejście ku demokracji: analiza przypadku Polski) // Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty / red. A.Antoszewskiego, A.Kolodii, K. Kowalczyka. – Wrocław, 2010.

2. Herbut R. Proces demokratyzacji systemu politycznego, [w:] Polityka w Polsce w Polsce w latach 90. Wybrane problemy / red. A.Antoszewski, R.Herbut. – Wrocław, 1998.

3. Uruszcak Waclaw. Niezależność sądów, niezawisłość i samorządność sędziowska w dawnej i niedawnej Polsce/ W.Uruszcak // Krajowa Rada Sądownictwa. XX-lecie działalności. – Warszawa, 2010.

4. Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 marca 1990 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 20 czerwca 1985 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych // Dziennik Ustaw. – 1990/ - N 23, poz.138.

5. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16.08.1989 r. w sprawie utworzenia sądów gospodarczych w sądach wojewódzkich i sądach rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości // Dziennik Ustaw, 1989. – Nr.49, poz.284.

6. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 1990 r. w sprawie utworzenia sądów apelacyjnych w Warszawie, Białymstoku, Gdańsku, Lublinie, Łodzi, Poznaniu i Rzeszowie oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości // Dziennik Ustaw. – 1990. – N 56, poz. 335.

7. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej //Dziennik Ustaw. – 1989. – Nr.19, poz. 101.

8. Ustawa z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych // Dziennik Ustaw, 1989. – Nr. 33, poz.175. Ustawa z dnia 20 grudnia 1989 r. o zmianie ustaw. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, o Trybunale Konstytucyjnym, o ustroju sądów wojskowych i Prawo o notariacie // Dziennik Ustaw. – 1989. – Nr. 73, poz. 435 i 436.

9. Ustawa z dnia 13 lipca 1990 roku o powołaniu sądów apelacyjnych oraz o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks postępowania cywilnego, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i o Krajowej Radzie Sądownictwa // Dziennik Ustaw. – 1990. – N 53, poz. 306.